

je prišlo do eksplozije v uplinjaču, ogenj je zajel letalo in le hitro gašenje je preprečilo njegovo popolno uničenje.²⁰

28. oktobra 1913 je v Ljubljano znova priletelo Lohnerjevo dvokrilno letalo, z njim pa nadporočnika Eduard Rzemenovsky pl. Trauteneck (v začetku tega leta si je pridobil avstrijsko pilotsko dovoljenje št. 94) in častnik iste stopnje Raoul Stojsavljevič (v prvi svetovni vojni as z 12 zračnimi zmagami, l. 1930 se je smrtno ponesrečil kot avstr. letalski major). Z dunajskega letališča Aspern sta odletela 25. oktobra in pristala v Gradcu, kjer sta naslednji dan popravljala električni vžig pri motorju (poklicala sta mehanika z Dunaja). 27. oktobra ob pol 4. uri popoldne sta poletele iz Gradca proti Ljubljani. Zaradi megle pa sta ob četrtna 5. uro pristala na tezenskem vojaškem vežbališču. Mariborčani, ki so bili navajeni nad svojim mestom le balonov in so dan poprej prisostvovali neuspelem poskusu letenja italijanskega pilota Giovanna Borgottija, so tedaj prvič doživljali dogodek te vrste. Naslednjega dne pa so z veliko množico pospremili letalca, ki sta ob 10. uri dopoldne odletela dalje proti Ljubljani. Med poletom sta imela ves čas veter proti sebi, zato sta letela tri ure in pristala v Polju šele ob 13. uri.²¹

Začetke letenja nad svojim mestom je spremljalo v Ljubljani izhajajoče časopisje z nekajvrstičnimi poročili v lokalni kroniki, povsem v nesorazmerju s prostorom, ki so ga časniki tedaj namenjali političnim, društvenim in osebnim tračam, pa tudi atraktivnejšim letalskim dogodkom drugod (na primer poletom in nesrečam cepelinov). Približno v tem razmerju namenja svojo pozornost domačemu dogajanju v primerjavi s tujim tudi prva slovenska knjiga o le-

talstvu, Jakoba Zupančiča »Črtice o zrakoplovstvu in aviatiki«, ki je izšla v Ljubljani leta 1911. Sedanje primerjave pa kažejo, da je bilo letalsko pionirstvo na Slovenskem precej bolj razgibano, kot bi lahko sodili po tovrstnih ljubljanskih dogodkih.

OPOMBE

1. Na navedbo Jožeta Žontarja v članku Neznana pisma Žige Zoisa, *Kronika*, letnik 2, 1954, str. 189: »... Zois je našel razumevanje za vsako tehnično novost. Nekemu prijatelju Walterju je bil za botra ob njegovem poletu z balonom,« je opozoril avtorja Janez Šumrada.
2. Arhiv SR Slovenije, Graščinski arhiv XXV, šk. 64, Zoisova korespondenca.
3. Imenik meščanov stolnega mesta Ljubljana od leta 1786 do 1899, Ljubljana 1899, str. 35, št. 834.
4. Laibacher Zeitung, 28. aprila 1855, str. 422.
5. J. Tavzes, Slovenski preporod pod Francozi, Ljubljana 1929, str. 444.
6. Laibacher Wochenblatt, 14. decembra 1814, ponatis v Laibacher Tagblattu 30. avgusta 1879.
7. S. Sitar, Letalstvo in Slovenci I, Ljubljana 1985, str. 29–33.
8. Ista knjiga kot v opombi 7, str. 41–44.
9. Kot v opombi 7, str. 44–46.
10. Po pripovedovanju Oistrovega sina Edvarda.
11. S. Sitar, Rusjanov poskus letalske industrije, Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 9, Ljubljana 1987.
12. Kot opomba 7, glej Časovni pregled.
13. Zarja, 7. junija 1911.
14. Edinost, Jutro, Slovenski narod itn., september–oktober 1911.
15. Laibacher Zeitung, 11. oktobra 1911.
16. Jutro, 26. septembra 1911.
17. Kot opomba 7, str. 228–235.
18. Teza iz avtorjeve disertacije v pripravi Zgodovina slovenskega letalstva v pionirskem obdobju.
19. Z. Šmolčas, Pukopnici českého letectví, Hradec Králové 1984; Slovenec, 25. in 27. januarja 1913.
20. H. Löu, Österreichische Pioniere der Luftfahrt, Dunaj 1953; Slovenec, 24. in 26. avgusta 1913.
21. Slovenec, 28., 29. in 30. oktobra 1913; Marburger Zeitung, 28. oktobra 1913.

PODRUŽNICE DRUŽBE SV. CIRILA IN METODA NA GORENJSKEM DO 1918

ANDREJ VOVKO

Z delovanjem slovenske narodnoobrambne organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda (CMD) smo se vsaj v osnovnih potezah seznanili v prispevku o njenih podružnicah v Združenih državah Amerike. Le-te zaradi Družbinih pravil formalno niso mogle biti vključene v njeno organizacijo v habsburški državi in njihovo delovanje ima zato nekatere samo zanje značilne poteze.¹

Tokrat bo naše zanimanje posvečeno podružnicam CMD na Gorenjskem. Omenjene podružnice so bile v okviru podružnic na Kranjskem, ki so sestavljale najštevilnejšo skupino podružnic Družbe. Vodstvo CMD se je zelo zavedalo pomena dobro razvejene

mreže delavnih in iznajdljivih podružnic in jih je upravičeno primerjalo s koreninami, iz katerih črpa slovenska lipa svoje življenjske sokove.² Namen podružnic ni bil zgolj zbiranje denarnih sredstev za financiranje sistema Družbinih otroških vrtcev in šol ter podpor najrazličnejše vrste, pač pa tudi njihovo narodnoprrebudno in kulturno delovanje, zlasti v okoljih, kjer pred nastankom podružnic CMD ni bilo podobnih slovenskih društev.

Delovanje podružnic CMD v posameznih krajih, prikaz števila in sestave njihovih članov ter sestava njihovih odborov za obdobje 1885–1918 nedvomno prinaša mnoge dragocene podatke tako za splošno

kot tudi predvsem za krajevno zgodovino. Do teh podatkov pridemo od primera do primera v dokaj različnem obsegu, ker so bile pač nekatere podružnice pri sporočanju podatkov o svojem delovanju bolj vestne kot nekatere druge. Vodstvo CMD se je zavedalo pomembnosti teh podatkov in opozarjalo podružnice na njihov pomen za bodoče slovenske zgodovinopisce.³

Glede na že omenjeno vestnost posameznih podružnic lahko po podatkih v Vestnikih in Koledarjih Družbe sv. Cirila in Metoda sledimo višini denarnih prispevkov, številu članov in tudi poklicni sestavi odborov podružnic za posamezna leta. Podružnice CMD so bile glede na spol članov mešane, moške in ženske. Praviloma so nastajale najprej mešane ali moške, kasneje pa tudi ženske. Ob preučevanju delovanja ženskih podružnic CMD lahko ugotovimo, da so bile v takrat še zelo »moških časih« eno prvih okolij, kjer so se slovenske ženske dovolj enakopravno družbeno uveljavile. Zanimivo je, da so bile ženske podružnice praviloma bolj delavne kot moške, razen tega pa je tudi značilno, da je pri večini njihovih odborov izjemo učiteljic in še nekaterih drugih, manj tipičnih poklicev, kot njihov poklic praviloma navedeno »žena« ali »hči«.

Ob preučevanju delovanja podružnic lahko izluščimo nekaj značilnosti, ki so jim več ali manj skupne na vsem slovenskem ozemlju, oziroma so vidne tudi v nekaj tistih podružnicah, ki so nastale v avstrijski državi med našimi »zdomci« zlasti v Gradcu in na Dunaju. Običajno so bile podružnice najbolj delavne ob ustanovitvi, oziroma potem, ko so se »prebudile« iz »spanja«, o katerem bo beseda nekaj kasneje. Ne tako redko se je zgodilo, da podružnice, ki so običajno nastale na pobudo kakega narodnostno in »cirilmetodarsko« zavzetega posameznika, kar niso mogle zaživeti. V jeziku CMD so takim podružnicam pravili »mrtvorjene«. Smrt ali tudi službena prestavitev omenjenih podružničnih »motorjev« je v najhujšem primeru pomenila za podružnice konec, oziroma »spanje«. Tako so pri CMD označevali stanje, ako podružnice leto za letom niso pošiljale nikakršnih denarnih prispevkov ali podatkov o letnih občnih zbiorih, številu članov in sestavi odborov. Mnogokrat so podružnice obstajale zgolj na papirju, bili pa so tudi sicer redki primeri, ko so njihovi odborniki celo prestopili k »sovražniku«, nemški napadalni organizaciji Deutscher Schulverein.

Člani Družbe so se med seboj ločili po višini prispevkov ter stopnji pravic, ki so jih uživali. Pokrovitelji Družbe so z enkratnim zneskom ali v nekaj obrokih plačali 100 goldinarjev ali po denarni reformi na prelomu 19. in 20. stoletja 200 kron. Ti so bili ponos vsake podružnice, saj 100 goldinarjev v tistih časih ni bila majhna vsota. Na »lestvici slave« so jim sledili ustanovniki, ki so enkrat za vselej plačali najmanj 10 goldinarjev (20 kron). Ti dve kategoriji sta bili stalni, medtem ko so morali letniki (letna članarina 1 goldinar) ter podporniki (članarina 10 krajcarjev) svoje

članstvo v podružnicah obnavljati vsako leto. Letnih skupščin Družbe so se z volilno pravico lahko neposredno udeleževali le pokrovitelji, ostali pa le kot »delegati« svojih podružnic, po eden na vsakih 50 »družbenikov«.

Po tem prikazu delovanja Družbe v celoti in njenih podružnic, za katerega pa se zavedam, da je zelo skop, vendar v okviru te razprave drugačen pač ne more biti, se podajmo na že obljubljeni »sprehod« po Gorenjskem, ki ga bomo začeli na njeni severni meji.⁴

Med prvimi podružnicami na slovenskem ozemlju je bila 4. aprila 1886 ustanovljena podružnica za Gorenjsko s sedežem v Kranjski gori. Število njenih članov se je od začetnih 78 leta 1898 povečalo na 100 in po nekaj nihanjih okrog leta 1907 se je število ustalilo na okrog 45. Med člani so bili štirje pokrovitelji, šest pa je bilo ustanovnikov. Med odborniki podružnice, ki so bili razen s sedeža še z Dovjega, Rateč, Bele peči, Jesenic, Koroške Bele, Mojstrane in Podkorena, naletimo na predsednike župnika Ivana Ažmana, notarja Aleksandra Hudovernika, župnika Antona Žlogarja, zdravnika dr. Josipa Tičarja, sodnega pristava Valentina Levičnika ter notarja Karla Klandra, med drugimi odborniki pa »triglavskega župnika« Jakoba Aljaža, številne učitelje ter nadučitelje, sodne ter poštne uradnike, gostilničarje in hotelirje. Podružnica je očitno delovala vse do leta 1918, v tem dolgem obdobju pa je zbrala 3.184,37 kron.

Manj delavna od nje je bila njena najbližja sosedja, podružnica za Dovje in Mojstrano, ustanovljena 27. septembra 1908. Kot smo videli, so se »Cirilmetodariji« iz obeh krajev do ustanovitve svoje vključevali v podružnico za Gorenjsko, podobno pa bomo videli tudi pri podružnicah na Jesenicah. Podružnica za Dovje in Mojstrano je imela v svojem »najdebelejšem letu« 23 članov, od tega štiri ustanovnike. Od leta 1915 je po vseh znamenjih sodeč spala, predsednikoval ji je Josip Zupan, zbrala pa je 627,55 kron.

Na Jesenicah in Savi so delovali trije otroški vrtci Družbe. Leta 1903 je bila ustanovljena podružnica za Jesenice in Koroško Belo, ki se je leta 1907 preoblikovala v podružnico za Savo, Javornik in Koroško Belo. Predsednikovalo ji je kar precej ljudi, tako med njimi kot tudi med odborniki pa poleg značilnih »cirilmetodarskih« poklicev (v začetnem obdobju duhovniki, učitelji, posestniki, gostilničarji, trgovci, zdravniki) naletimo tudi na delavce. Leta 1906 je imela podružnica 149 članov, od tega 4 pokrovitelje, 7 ustanovnikov ter 138 letnikov, potem pa po upadu v obdobju 1907—1910 leta 1911 2 pokrovitelja ter 130 letnikov. Med predsedniki naletimo na topilniškega delavca in posestnika Andreja Sokliča, na tovarniškega delavca in posestnika Mateja Rabiča, na tovarniškega vratarja Antona Ravnika ter učitelja Milana Guština, med odborniki do leta 1907 na kaplane Valentina Zabreta, Ivana Prijatelja in Karla Čuka, na župnika Janeza Zabukovca, zdravnika dr. Frana Kogojca, predelavce Nikolaja Bernarda s Save, Ivana

Otroški vrtec Družbe sv. Cirila in Metoda na Savi pri Jesenicah 1910

Glavača, Petra Rozmana, delavca Frana Pogačnika in Vinka Lavtižarja. Podružnica je delovala do leta 1918 in prav v tem letu zbrala daleč največji prispevek 3.301,22 kron, v vsem času delovanja pa 10.371,06 kron.

Posebna *podružnica za jeseniško občino* je bila ustanovljena 11. julija 1905 in je takrat štela 36 letnikov, leta 1914 pa štiri pokrovitelje, tri ustanovitelje ter 45 letnikov. Predsednikovali so ji zdravnik in župan dr. Kogoj, ki je vanjo »prestopil« iz v prejšnjem odstavku omenjene podružnice, železniški uradnik Mirko Watzak in Josip Peternelj. Odborniki so bili med drugimi učitelj Fran Fabinc in Egidij Schiffrer, posojilniški uradnik Jakob Špicar, občinski tajnik in hotelir Lovro Humer, fotograf in pivovarnar Fr. Pavlin, natakard Rudolf Oswald, poštni uradnik Ivan Slavec, trgovec Ivan Naraks, trgovec in posestnik Peter Sitar, brivec Fr. Novak, občinski sluga Fr. Kerstein, urar Mavricij Smolej in kljub temu, da je takrat že obstajala posebna ženska podružnica na Jesenicah železniška manipulantka Amalija Pičman, žena železniškega uradnika Ivanka Čop ter prodajalka Ivanka Pretnar. Podružnica je zbrala 2.600,38 kron.

Že omenjena jeseniška ženska podružnica je bila ustanovljena 15. januarja 1908, leta 1909 je štela 56, leta 1914 pa 40 letnikov. Predsednici podružnice sta bili hotelirka Marija Višnar ter žena železniškega uradnika Marija Jeraš, v obdobju pa poleg drugih še poštarica Marija Pšenica, otroška vrtnarica Mara Pogljajen, posestnica in trgovka Adela Baloh, modistka Ivana Čop, ženi železniških uradnikov Matilda Ham in Pepina Watzak, trgovčeva hči Rozika Morič, posestnice Terezija Vizjak (Bizjak), Apolonija Volk ter Marija Volk, trgovka Micika Oswald in gostilničarka Marija Peklar. Ženske »družbenice« so bile bolj iznajdljive od njihovih moških kolegov, saj so zbrale 3.394 kron.

Podružnica za *Gorje in okolico* je bila ustanovljena 24. junija 1898, imela leta 1900 5 ustanovnikov ter 28 letnikov, leta 1904 5 ustanovnikov in 33 letnikov, po-

tem pa so jo po opaznem hiranju črtali leta 1909. Njen edini, v seznamih navedeni predsednik je bil župnik in deželni poslanec Ivan Ažman, ki smo ga že srečali kot predsednika podružnice za Gorenjsko, tajnik nadučitelj Josip Žirovnik ter blagajnik učiteljica Terezija Stele. Podružnica je zbrala 468,50 kron.

Bistveno nič uspešnejša po zbranih prispevkih ni bila 28. junija 1910 ustanovljena *podružnica za Begunje in Breznico*, pač pa je uspela v svoj odbor pritegniti precej več ljudi. V letu ustanovitve, ko so bile podružnice po običaju najbolj delavne, je štela 72 letnikov, potem pa je njihovo število postopoma padalo do 30 letnikov leta 1914. Predsednik podružnice je bil tovarnar iz Zapuž Anton Stroj, tajniki nadučitelj Josip Ažman iz Breznice, trgovec Viktor Baloh iz Most ter Fran Žnidar iz Begunj, blagajnik pa Erna Oman, učiteljica iz Begunj. V odboru so bili med drugimi še Fran Kunovar ter Milka Jeglič iz Žirovnice, Valentin Sturm iz Poljč ter Ivanka Jeglič iz Sela. Do leta 1917 je podružnica zbrala 547,57 kron.

Podružnica za Bled in okolico je sodila med najstarejše, če že ne med najbolj darežljive. Ustanovljena je bila 30. marca 1886, začela svoje življenje z dvema ustanoviteljema in 26 letniki, narastla leta 1897 na pet pokroviteljev, 5 ustanovnikov in 59 letnikov, potem pa se do leta 1908 pogreznila v »spanje«, o čemer priča tudi značilen pojav takega stanja — nobenih denarnih prispevkov ter v seznamih navedeni zgolj stalni člani — pokrovitelji in ustanovniki. V drugo obdobje mirovanja je zašla podružnica po letu 1914, ko se je zbudila šele v letu 1918 z zanjo precej znatnim prispevkom 496,70 kron, kar je bil hkrati tudi največji letni prispevek v njeni zgodovini. Leta 1914 je podružnica imela 11 pokroviteljev, 6 ustanovnikov ter 70 letnikov. Predsedniki njenega odbora so bili dekan Josip Razboršek, hotelir in župan Jakob Peternel ter zdravnik dr. Gabriel Hočevar. Med odborniki zasledimo celotni odbor bodoče podružnice in Gorjah (Ažman, Žirovnik, Stele), trgovca Dragotina Repeta, učiteljico Katarino Drol, župnika Ivana Oblaka ter Janeza Berleca, župnika v Bohinjski Beli, posestnika Antona Hudovernika, Ivana Rusa, trgovca Pavla Homana ter tipične ženske predstavnice »Cirilmotodarjev«, ki jih je pretežno označeval zgolj možev ali očetov poklic — zdravnikovo ženo Josipino Hočevar, gostilničarjevo ženo Reziko Ropret ter posestnikovo hčer Julko Vovk, poleg njih pa še hotelirja Josipa Vrhunca, tesarskega mojstra Avgusta Erata ter nadučitelja Frana Rusa. Podružnica je zbrala 3.338,47 kron prispevkov.

V *Radovljici* sta delovali moška in ženska podružnica CMD. Moška je bila ustanovljena 27. septembra 1892, imela v začetku 4 ustanovnike in 50 letnikov, leta 1904 2 pokrovitelja, 5 ustanovnikov ter 37 letnikov, leta 1914 pa 8 pokroviteljev, 9 ustanovnikov, 56 letnikov ter 16 podpornikov. Do leta 1914 je redno vsako leto pošiljala prispevke vodstvu CMD, potem pa nič več v staroavstrijskem obdobju. Predsednika podružnice sta bila odvetnik in župan dr.

Ivan Vilfan ter nadučitelj Ivan Šega, med odborniki pa poleg drugih učitelji Janko Pianeki, Andrej Gerčar in Fran Jaklič, davčna uradnika Frančišek Čebulj in Anton Gruntner, trgovca Frančišek Mulej in Leopold Fürsager, okrajni glavar Alojz Rihteršič in občinski tajnik dr. Mirko Šmigovec. Podružnica je zbrala do leta 1913 3.059,46 kron.

Radovljiska ženska podružnica je bila ustanovljena 8. avgusta 1900. Ob ustanovitvi je štela 2 pokroviteljici, 2 ustanovnici, 60 letnic ter 21 podpornic, potem pa je njeno članstvo vztrajno padalo in doseglo najnižjo točko leta 1908 z dvema pokroviteljicama, dvema ustanovnicama ter 26 letnicami in se nato nekoliko dvignilo na 3 pokroviteljice, 2 ustanoviteljici ter 36 letnic leta 1914. V vojnem času je poslala prispevek samo leta 1918.

V odboru ženske podružnice srečamo precej »boljših polovic« odbornikov moške podružnice, kar je bil pogost primer v krajih, »obdarjenih« z dvema podružnicama. Predsednici sta bili odvetnikova in županova žena Gabriela Vilfan ter trgovčeva žena Reziya Fürsager (njuna moža smo srečali v moški podružnici), med odbornicami pa učiteljici Katarino Droll, ki smo jo že srečali pri blejski podružnici, kjer je bila nekaj let prej (značilnost vnetih »Cirilmetodarjev« je bila, da so se na vseh postajah svoje službene poti vključevali v tamkajšnje podružnice CMD, seveda če so bile v novem službenem kraju, pogosto pa so jih kar na novo ustanovili, če jih še ni bilo) ter Mihaelo Razinger, poročeno Huth, ženo davčnega pristava Leopoldino Čebulj, ženo davčnega nadzornika Leopoldino Kalan ter Ano Bronek, ženo stavbnega mojstra. Ženska podružnica je zbrala 2.703,59 kron.

Tudi podružnica za Kropo, Kamno gorico in Dobravo sodi med najstarejše, saj je bila ustanovljena 30. marca 1886. V svojem delovanju je opešala leta 1914, vmes pa je imela zelo izrazito obdobje »spanja« od leta 1898 do 1908. V prvem obdobju je imela leta 1892 7 ustanovnikov, 33 letnikov ter 2 podpornika, tik pred obdobjem »spanja« pa leta 1897 4 pokrovitelje, 8 ustanoviteljev ter 37 letnikov. Po »prebujanju« je imela leta 1913 5 pokroviteljev, 4 ustanovnice ter 26 letnikov, zadnje prispevke (kaj skromnih 15 kron) pa je zbrala leta 1913.

Poleg odbornikov iz krajev, omenjenih v naslovu, najdemo odbornika še iz Podnarta, Otoč, Posavca, Ljubnega, Mošenj, Podbrezj, Mišač, Ovšiš in Lipnice, torej je segla precej daleč na drugi breg Save. Med predsedniki podružnice zasledimo župnika Lovrenca Bernika ter Valentina Aljančiča iz Dobrave, izdelovalca orgel Ignaca Zupana iz Kamne gorice, posestnika in trgovca Jurija Magušarja iz Krobe ter župana in posestnika Antona Pogačnika iz Podnarta. V odboru so bili še A. Kapus pl. Pichelstein iz Kamne gorice, Fr. Šolar, tajnik žebeljske zadruge v Kropi, železniški mojster Lev Jerše iz Podnarta, učitelji oziroma nadučitelji Mirko Kovšca iz Krobe, Frančišek Lavtižar iz Kamne gorice, Josip Korošec iz Krobe, Ivan Žagar iz Kamne gorice, Josip Korošec iz Mo-

šenj, Viljem Zirkelbach iz Podbrezj in Karol Blažič iz Ovšiš. Podružnica je od leta 1886 do 1913 zbrala 2.176,95 kron.

Leta 1899, natančneje 29. oktobra, je bila ustanovljena podružnica CMD v Trziču. Kot je bilo pogosto običajno, je imela največ članstva takoj po ustanovitvi leta 1900 (1 pokrovitelj, 7 ustanovnikov, 90 letnikov ter 9 podpornikov), največje denarne prispevke pa v letih 1900 in 1901, obakrat preko 500 kron. Število članstva je potem počasi padalo, doseglo ponoven vrh leta 1912 s štirimi pokrovitelji, 7 ustanovniki ter 90 letniki, nato pa se je število letnikov zmanjšalo za dve tretjini.

Predsednika odbora podružnice sta bila najprej župnik Frančišek Špendal (do leta 1910), za njim pa notar Matija Marinček. Med odborniki srečamo kraju Trziču primerno tovarnarje Frana Ahačiča, Riharda Mallyja, Nika Ahačiča, čevljarkega mojstra Lenarta Klofutarja, čevljarja Ivana Papova, kožarja Josipa Štera, strojarja Frana Deua, med povsem navadnimi odborniki, torej ne med namestniki predsednika, tajnika in blagajnika pa znanega »narodnega dobrotvora« inženirja in tovarnarja Karola Pollaka, ki je CMD zapustil lepo premoženje 177.896,06 kron.⁵ Od tradicionalnih CMD odborniških poklicev omenimo kaplana Josipa Potokarja ter Leonarda Zupana, učitelja Karola Widra, trgovca Frana Engelsbergerja, posestnika Ludvika Grasmajerja, notarskega kandidata Ivana Lončarja ter sodnega uradnika Rajka Pollaka. Kljub relativno kratkemu obstoju pa je tržiška podružnica zbrala 4.849,96 kron prispevkov, seveda brez Pollakovega volila.

Preden nadaljujemo svojo pot proti Kamniku, si na povsem drugi strani Gorenjske oglejmo delovanje podružnice v Bohinjski Bistrici, ustanovljeni kar dvakrat, najprej 23. junija 1907 kot nedvomni »stranski izdelek« letne skupščine Družbe v tem kraju ter 25. oktobra 1911, potem ko je bila leta 1909 črtana. V prvem obdobju je podružnica zbrala le 240,16 kron, podatkov o njenem članstvu pa v Koledarjih (Vestnikih) CMD ni. V drugem obdobju je podružnica leta 1914 »premogla« 66 letnikov ter 21 podpornikov, predsednikoval ji je trgovec Mijo Grobotek, tajnikoval je nadučitelj Ivan Rihteršič iz Srednje vasi, blagajnik pa je bil mesar Ivan Mencinger. V odboru naletimo med drugimi na mesarjevo ženo Franjo Mencinger, ženo gozdarskega uradnika Pavlo Burja ter njene moža Josipa, postajnega načelnika Ivana Sokliča, železniškega skladiščnika Ludvika Črničarja, mesarja Frana Mencingerja, posestnika Ivana Arha ter Lovro Vojvoda, poštarja Mateja Bevca in gostilničarjevega sina Ivana Hodnika. Z nekoliko marljivejšim delom v obnovljeni podružnici so člani podružnice skupaj zbrali 1.551,64 kron članarin.

V Kamniku sta v starojugoslovanskem obdobju delovali moška in ženska podružnica CMD. Moška je bila ustanovljena 10. marca 1889 ter je iz izjemo let 1906 in 1914 vsako leto pošiljala zbrana finančna sredstva vodstvu CMD v Ljubljani. Število članov je

bilo do leta 1900 precej ustaljeno, v dokaj tipičnem letu 1894 je štelo 2 pokrovitelja, 10 ustanovnikov, 42 letnikov ter 15 podpornikov, v letu 1900 pa 3 pokrovitelje, 16 ustanovnikov, 101 letnika ter 74 podpornikov. Leta 1907 in 1908 ugotovimo precejšen padec »nižjih« kategorij članstva ter prepolovitev števila sicer »stalnih« ustanovnikov, ki so, nezadovoljni z razvojem stanja v CMD, le-to po vsej verjetnosti zapustili. Leta 1908 je bilo tako 5 pokroviteljev, 7 ustanovnikov (leto prej še 16), 48 letnikov ter 31 podpornikov, potem pa število članov rahlo niha gor in dol z izjemo števila članov »najtežje« kategorije pokroviteljev, ki se je leta 1913 povečalo na 10.

Na predsedniškem mestu podružnice so se zvrstili posestnik Luka Bergant, župan, lekarnar in posestnik Josip Močnik, upokojeni okrajni tajnik Jakob Draksler, davčni uradnik Anton Križman ter odvetnik dr. Alojz Kraut, na drugih odborniških mestih pa poleg izredno velikega števila drugih »družbenikov« učitelji Ljudevit Stiasny, Josip Hribar, Emil Adamič, Ignacij Tramte, Avgust Jensko (Jenko?), akademski slikar Makso Koželj, poštar Josip Modic, notarski kandidat dr. Vekoslav Uršič, dr. Josip Barle in Ivan Milihonja, davčni uradniki različnih stopenj Franc Kratner, Anton Križman, Alojz Mazgon, Franc Jutraš, Anton Maier, Rudolf Binter in Anton Fabjan, živinozdravnik N. Zadnikar, farmacevt Vekoslav Benkovič, postajni načelnik Josip Repar, tajnik mestne hranilnice Anton Vedlin in uradnik iste ustanove Dominik Lušin, črkostavec Janko Žagar, tovarnar Frančišek Hajek, trgovci Fran in Ivan Žargi, Anton Pintar in Janko Grašek, hišni posestnik Josip Stele ter tiskar Hinko Sax. Podružnica je zbrala 5.825,57 kron prispevkov.

Kamniška ženska podružnica je bila ustanovljena 6. avgusta 1891 in je, vsaj kar se tiče denarnih prispevkov, delovala ves čas Avstro-Ogrske. Število članic se je od 68 v letu 1893 (1 pokroviteljica, 1 ustanovnica, 50 letnic in 16 podpornic) postopoma večalo na 94 v letu 1906 (8 pokroviteljic, 2 ustanovnici, 66 letnic ter 18 podpornic), nato pa nekoliko zmanjšalo v letu 1914 na 83 članic (9 pokroviteljic, 67 letnic in 7 podpornic). Podružnici so predsednikovale sodnikova žena Ana Polc, županova žena Julija Močnik, hotelirjeva žena Marija Fischer in žena predsednika moške podružnice Ana Kraut. Med ostalimi odbornicami naletimo na učiteljico Marijo Kratner in Franjo Vrne, ženo občinskega tajnika Marijo Vremšak, trgovčevno ženo Alojzijo Žargi, notarjevo ženo Jelo Orožen, posestnikovo ženo Margareto Košir, ženo davčnega uradnika Milo Mlejnik ter posestnico Terezijo Karolnik. Kamniška ženska podružnica je zbrala 4.931,72 kron.

Ker so bile podružnice CMD v Škofji Loki in Kranju ter v njuni okolici v avstro-ogrskem času že prikazane na drugih mestih,⁶ jih bomo tu prikazali zelo na kratko. V Kranju sta delovali moška in ženska podružnica. Moška je bila ustanovljena že 28. novembra 1885, torej v letu ustanovitve Družbe sv. Cirila in

Metoda. Leta 1887, torej v letu ustanovitve Družbe sv. Cirila in Metoda. Leta 1887 je štela 10 ustanovnikov, 34 letnikov in 6 podpornikov, leta 1906 je imela 115 članov, po krizi v letu 1907 pa je število padlo na 67. Leta 1914 je imela podružnica 159 članov (kar 25 pokroviteljev, 22 ustanovnikov ter 112 letnikov). Dolgoletni predsednik podružnice je bil znani veletrgovec Vinko Majdič, za njim lekarnar Franc Šavnik ter prokurist Anton Šinkovec ml. Podružnica je zbrala 6.031,89 kron.

Ženska podružnica v Kranju je bila ustanovljena 13. avgusta 1892, imela v tem letu 106 članic (21 ustanovnic, 84 letnic ter 1 podpornico). Okoli leta 1907 je število članic padlo, nato pa se spet povečalo na 122 v letu 1914 (7 pokroviteljic, 12 ustanovnic ter 94 letnic). Podobno kot še kje je bilo tudi tu predsedništvo ženske podružnice v rokah žene predsednika moške, in sicer je bila to žena lekarnarja Šavnika Leopoldina, podpredsednica pa je bila žena veletrgovca Majdiča Matilda. Ženska podružnica je v višini prispevkov presegla moško, saj je v času Avstroogrske zbrala 8.838,92 kron prispevkov.

Podružnico v Naklem so ustanovili sicer že 18. septembra 1887, vendar pa je ves čas svojega obstoja do leta 1910 zbrala le 94,38 kron, v seznamih podružnic pa je odbor »premogla« le v obdobjih 1888—1889 ter 1906—1908. V prvem obdobju ji je predsednikoval župnik Anton Zarnik, v drugem pa kaplan Fran Pavčič.

Nič kaj uspešno ni delovala tudi šenčurska podružnica, ustanovljena leta 1910, ki pa je v letu 1915 že izginila iz seznama podružnic, v tem času pa ni izkazan niti krajcar prispevkov.

Bolj »pridna« je bila podružnica v Cerkljah, ustanovljena leta 1889, ki je imela leta 1890 100 članov, leta 1903 62 (1 pokrovitelj, 12 ustanovnikov, 49 letnikov), leta 1907 padla na 19 članov (1 pokrovitelj ter 18 ustanovnikov), narasla leta 1909 na 51 članov ter leta 1904 padla na 29 članov (1 pokrovitelj, 18 ustanovnikov ter 10 letnikov). Podružnici so predsednikovali nadučitelj in župan Andrej Vavken, nadučitelj Andrej Kmet, posestnik Josip Jenko ter trgovec Ivan Kern, do leta 1918 pa je zbrala 1.965,96 kron.

Zanimiv primer se je zgodil s podružnicama v Škofji Loki. Moška podružnica, ustanovljena 28. marca 1886, ter ženska podružnica, ustanovljena 24. februarja 1894, sta se leta 1905 združili v mešano podružnico. Moška je pred tem štela 79 članov (največ doslej), in sicer 1 pokrovitelja, 7 ustanovnikov, 63 letnikov ter 8 podpornikov, ženska pa 2 pokroviteljici ter 3 ustanovnice. Naslednje leto je skupna podružnica štela kar 248 članov in članic (3 pokrovitelje, 18 ustanovnikov, 82 letnikov ter 145 podpornikov), vendar pa je to število že leta 1908 padlo na 48, leta 1914 pa se povzpelo na 62 (5 pokroviteljev, 18 ustanovnikov, 28 letnikov ter 11 podpornikov). Moški podružnici sta predsednikovali najprej posestnik in deželni poslanec Blaž Mohar in nato mestni župnik Ivan Tomažič, ženski Helena Hafner, skupni pa učitelj in po-

sestnik Slavko Flis. Vse podružnice v Škofji Loki so do leta 1918 zbrale 3.516,28 kron prispevkov.

Za sosednje podružnice v *Železnikih*, *Poljanski dolini* in v *Selcah* je značilno, da so bile vse tri ustanovljene v letu 1886, prva 17. junija, druga 17. septembra in tretja 31. maja. Medtem ko sta prvi dve vsaj formalno delovali do leta 1918, so podružnici v *Selcah* črtali leta 1909. Podružnica v *Železnikih* je štela leta 1887 24 letnikov ter 16 podpornikov, imela je svoj »počitek« od 1897 do 1908, ko je premogla vsega 1 člana — 1 pokrovitelja in se leta 1914 okrepila na 1 pokrovitelja, 19 letnikov ter 50 podpornikov. Predsedniki podružnice so bili župnik Jakob Mrak, nadučitelj Josip Levičnik ter posestnik Anton Hafner (po letu 1907). Podružnica je zbrala 1.576,21 kron.

Kljub zapisanemu precejšnjemu številu članov pa je dolga leta podružnico za Poljansko dolino sestavljala dejansko en človek — poljanski župnik Jernej Ramoveš, dolgoletni predsednik podružnice, ki je bil, kot vse kaže, od leta 1895 do leta 1912 njen edini »plačujoči« član. Podružnica je sicer štela leta 1897 56 članov (1 pokrovitelja, 3 ustanovnike, 41 letnikov ter 11 podpornikov), od leta 1903 pa do 1914 z nekaj izjemami praviloma 2 pokrovitelja, 4 ustanovnike ter 20 letnikov. Pred Ramovšem sta predsednikovala nadučitelj Anton Cirman ter duhovnik Ivan Čebašek, za njim pa Lovro Perko. Ob pomoči še nekaterih drugih je Ramoveš do leta 1914 zbral 2.420,30 kron.

Leta 1909 črtana podružnica CMD v *Selcah* je do leta 1900 štela 1 pokrovitelja in 25 letnikov, potem pa 1 pokrovitelja in 16 letnikov, zadnje prispevke je poslala v letu 1901. Predsednikovala sta ji posestnik in župan Franjo Šlibar (od 1886 do 1888 ter od 1890 do 1907) in kaplan Ivan Vavpetič, do že omenjenega leta 1901 pa so zbrali 534,10 kron.

Istega leta 1909 je bila v »splošni čistki« nedelavnih podružnic črtana tudi podružnica za *Smlednik in okolico* in to očitno mnogo prepozno, saj je 29. junija 1887 ustanovljena podružnica svoje zadnje prispevke poslala daljnega leta 1890. Takrat je štela 11 ustanovnikov, 56 letnikov ter 1 podpornika, po letu 1893 pa le še 1 pokrovitelja in 11 ustanovnikov. Zbrala je sicer le 377,64 kron, zato pa se je lahko ponašala s predsednikom Henrikom baronom Lazarinjem, ki se v seznamih podružnic skupaj z ostalima odbornikoma pojavlja do leta 1892.

Zelo kratek čas je delovala podružnica za *Medvode in okolico*, ki so jo ustanovili 25. aprila 1912, leta 1915 pa je ne najdemo več v spisku podružnic. V ustanovnem letu je imela 1 ustanovnika in 51 letnikov, leta 1914 pa le še 3 ustanovnike. Predsednik podružnice je bil gostilničar na Ladji Jakob Kolenc, podružnica pa je zbrala 672,65 kron.

Na področju južno od Kamnika je najprej začela delovati podružnica za *sodni okraj Brdo* in to 24. septembra 1886. Število članov se je od 67 leta 1887 (1 pokrovitelj, 7 ustanovnikov in 59 letnikov) povečalo na 89 leta 1904 (2 pokrovitelja, 8 ustanovnikov, 63 letnikov in 16 podpornikov, nato pa leta 1907 padlo

na 2 pokrovitelja in 5 ustanovnikov. Leta 1909 so podružnico črtali, potem ko od leta 1906 ni več pošiljala denarnih prispevkov, vendar pa je že 24. oktobra 1907 začela delovati podružnica CMD za Brdo pri Lukovici, ki je leta 1910 in 1914 štela 69 članov (4 pokrovitelje, 5 ustanovnikov ter 60 letnikov).

Med odborniki obeh podružnic srečamo nekaj znanih imen, tako med predsedniki prve pobudnike CMD Ivana Vrhovnika, ko je bil še župnik v Št. Gotardu ter »graščaka« pisatelja Janka Kersnika, dekana z Moravč Ivana Tomana, župnika iz Krašnje Frančiška Kadunca, nadučitelja, župana in posestnika iz Moravč Janka Tomana, nadučitelja Ivana Janežiča iz Doba, sodnega pristava Oskarja Deva z Brda, župnika iz Stranj Josipa Cegnarja ter davčnega preglednika z Brda J. Drolla. Podružnici za Brdo so predsednikovali notar Josip Rahne, zdravnik Anton Furlan ter posestnik Anton Osolin iz Št. Vida, poleg njih pa so bili v odboru med drugimi še nadučitelj Anton Grmek iz Krašnje, veleposestnik Fr. Benkovič, Furlanova žena Franja, trgovec in posestnik Ivan Smerkolj iz Lukovice, posestnik in poštar Franjo Konšek, gostilničar in posestnik z Brda Josip Rus, graščak iz istega kraja Anton Kersnik ter zdravnik Otokar Churian iz Lukovice. Starejša podružnica je zbrala do leta 1905 2.698,16 kron, mlajša pa do leta 1918 1.675,71 kron.

Leta 1908 ustanovljena podružnica v *Radomljah* je sicer zbrala 240,71 kron, vendar so jo že naslednje leto črtali. Podružnica za Dob in okolico je uradno obstajala od 13. julija 1909 do leta 1918, vendar pa je do leta 1913 zbrala manj denarja kot zgornja podružnica — 204,35 kron. Do leta 1912 je štela podružnica 51 članov (6 ustanovnikov, 40 letnikov ter 5 podpornikov), leta 1913 pa 6 ustanovnikov in 20 letnikov. Predsednika podružnice sta bila Janko Vilar in upokojeni učitelj Ivan Kuhar, v odboru pa med drugimi še nadučitelj Matija Hiti, posestnikova hči Franja Pirš ter gostilničar Ivo Detela.

Leta 1908 (8. julija) so ustanovili podružnico CMD v *Domžalah*, ki so jo morali leta 1913 »oživljati«. Zbrala je 825,09 kron, štela leta 1914 1 ustanovnika, 20 letnikov in 2 podpornika, predsednikovali pa so ji Kristijan Engelman, Anton Skok in trgovec Andrej Slokar.

Podobno kot domžalsko so leta 1913 »oživljali« 13. septembra 1909 ustanovljeno podružnico v *Moravčah*, ki je do leta 1918 zbrala 512,32 kron, štela leta 1914 10 letnikov in 36 podpornikov in ji je predsednikoval nadučitelj Janko Toman, v odboru pa so bili tudi načelnik finančne straže Ferdo Kobal, uradnik posojilnice Fr. Orehek, posestnik in krojač Josip Šlibar, poštarica Ema Lederer ter posestnik in gostilničar Fr. Učakar.

Podružnico CMD v *Mengšu* so ustanovili 17. septembra 1909. Leta 1914 je štela 8 ustanovnikov, 48 letnikov in 2 podpornika, zbrali do leta 1918 1.251,46 kron, predsednika sta bila Lovro Letnar in nadučitelj Edvard Bohinec.

S tem orisom smo prikazali le podružnice na Gorenjskem, kar je bilo manj kot tretjina vseh podružnic CMD na nekdanjem Kranjskem v obdobju Avstro-Ogrske. Ta delni prikaz je le kratek povzetek celotnega prikaza gorenjskih podružnic, ki sem ga v obliki tabel in preglednic odborov pripravil za vse podružnice CMD do leta 1918. Za kolikor toliko zaključen prikaz bo treba vsaj na podoben način kot zgoraj predstaviti še podružnice CMD na področju Ljubljane, Notranjske, Dolenjske in Bele krajine.

1. Andrej Vovko, Severnoameriške podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda do prve svetovne vojne, Kronika, Ljubljana, 35/1987, št. 1—2, str. 48—55. — 2. Koledar (Vestnik)

šolske Družbe sv. Cirila in Metoda za navadno leto 1906, Ljubljana 1905, str. 61. — 3. Vestnik šolske Družbe sv. Cirila in Metoda ... X, XI, Ljubljana 1898, str. 134. — 4. Podatki po letnih seznamih v Vestnikih, oziroma od 1903 dalje Koledarjih (Vestnikih) šolske Družbe sv. Cirila in Metoda od 1887 do 1920. V njih ni podatkov o številu članstva in sestavi odborov za leta 1896, 1898, 1899, 1901 in 1902 ter o prispevkih podružnic v letih 1887 in 1888, manjših od 100 goldinarjev. V času 1. svetovne vojne so navedeni samo letni denarni prispevki. — 5. Za primerjavo: leta 1901 je imela otroška vzgojiteljica CMD vrtca v Trzinu letno plačo 1.062, njena kolegica v CMD vrtcu na Jesenicah pa 800 kron. — 6. A. Vovko, Podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda v Škofji Loki in okolici za Avstro-Ogrske. — Loški razgledi, Škofja Loka, XXVII/1980, str. 230—239. — A. Vovko, Podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda na ozemlju današnje kranjske občine v obdobju 1885—1918. — Kranjski zbornik 1985, Kranj 1985, str. 111—117.

CELJSKI POLK

(Ob 70-letnici nastanka slovenske vojske leta 1918)

JANEZ J. ŠVAJNCER

Po letu 1817 so obvezniki s celjskega območja služili v spodnještajerskem 47. pehotnem polku, leta 1883 pa je bil ustanovljen 87. pehotni polk (*K.u.K. Infanterieregiment No. 87*) kot domači celjski polk. Maja 1918 je bilo med njegovimi pripadniki 84 odstotkov Slovencev, kar je bil največji odstotek Slovencev med vsemi slovenskimi polki avstro-ogrske armade, večji delež Slovencev je bil samo še v 2. gorskem strelskem polku. Celjski 87. pešpolk se je med prvo svetovno vojno izkazal že na ruskem bojišču, zlasti pa še na Soči; prav znamenit je bil po bojih za Sv. Gabrijel. Polk je tudi konec vojne dočakal na italijanskem bojišču.

Nadomestni bataljon 87. pešpolka je bil med prvo vojno v Celju. Proti koncu oktobra 1918 je bila pripravljena nova pohodna stotnija za odhod na bojišče. Pod vplivom močne jugoslovanske ideje (v tedanjem smislu besede), oficirja Vladimira Hafnerja in zlasti pod vplivom podoficirjev, predvsem častniškega namestnika Avgusta Dolinška¹ in enoletnega prostovoljca Kauklerja, je v marškompaniji uporno vzdušje naraslo do tolikšne mere, da je 27. oktobra celotna stotnija odpovedala pokorščino. Poveljnik nadomestnega bataljona podpolkovnik Ernst Skallitzky je skušal stotnijo pomiriti s pomočjo slovenskega oficirja, rezervnega črnovojniškega nadporočnika in istrskega deželnega poslanca dr. Iva Sancina. Ta je stopil do vojakov. Na eni strani je našel stražno stotnijo v starih raztrganih uniformah in na drugi marškompanijo z novo opremo in novimi uniformami,

vojaki so imeli v gumbnicah cvetje in na kapah slovenske narodne trakove (priskrbel jih je častniški namestnik Dolinšek). Pod vplivom Sancinovega govora so vojaki začeli navdušeno nazdravljati Jugoslaviji.

Nadporočnik Sancin je skupaj s predsednikom celjskega Narodnega sveta, dr. Kalanom, 28. oktobra sklical v Narodnem domu sestanek slovenskih oficirjev in podoficirjev. Prišlo je 5 oficirjev in okoli 90 podoficirjev. Dogovorili so se o prevzemu polkovnega poveljstva 87. pešpolka v Celju in sklenili, pa bo polku poveljeval nadporočnik Sancin. Do prevzema poveljstva pa ni prišlo takoj. Iz Celja so se obrnili na Ljubljano, kjer pa niso naleteli na razumevanje (verjetno so se obrnili na Narodni svet). Sancin ni bil potrjen za poveljnika, zaradi razvoja dogodkov pa je bilo med vojaštvom vedno več nediscipline, nastanek države Slovencev, Hrvatov in Srbov pa je tudi terjal takojšnje ukrepanje. Zato je dopoldne 1. novembra (ali mogoče že 31. oktobra) prišlo do posveta predsednika celjskega Narodnega sveta s slovenskimi oficirji, s predstavniki Sokola in drugih narodnih društev. Zbrani so sklenili, da vojaštvo še istega dne priseže Narodnemu svetu. Do zбора je prišlo popoldne v vojašnici. Vojaki so korakali za zastavo celjskega Sokola, nosil jo je poročnik Josip Videmšek, prisegli so Narodnemu svetu in na Sancinov poziv ob sokolski zastavi še zvestobo domovini in novi državi. Vsi oficirji in vojaki so imeli na kapah kordone iz trakov v slovenskih narodnih barvah, enake trakove tudi na portepejih sabelj.